

Katowice 20.05.2023

Prof. dr hab. Dariusz Nawrot
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja pracy doktorskiej
mgr Karoliny Dobrzyńskiej pt. Dyskurs na temat propinacji w okresie reform
uwłaszczeniowych w Galicji (po poprawie)

Jak już zaznaczyłem w pierwszej recenzji, Pani mgr Karolina Dobrzyńska podjęła się niezwykle interesującego zadania, przeanalizowania dyskursu na temat utrzymywania propinacji w okresie reform uwłaszczeniowych w Galicji w XIX wieku. Prawo propinacji było uprawnieniem do wyłącznego wyrobu i handlu napojami alkoholowymi i początkowo nazywane było prawem dominikalnym. Łączone było z własnością dóbr ziemskich i przysługiwało tylko ich właścicielom. W drodze przywilejów nadawanych przez króla i szlachtę uzyskiwały je także pojedyncze gminy. Połączone z posiadaniem majątkiem ziemskim, prawo to należało do kategorii praw rzeczowych i podlegało dziedziczeniu. Związany z nim był przymus propinacyjny, który narzucał obowiązek poddanych do zakupu oraz konsumpcji wódki i piwa pochodzących wyłącznie z pańskich gorzelni i browarów. Propinacja została wprowadzona w Królestwie Polskim w końcu XV wieku i obowiązywała także w epoce rozbiorowej do końca XIX wieku. Wiązała się jednak z nadużywaniem alkoholu i eksploatacją ekonomiczną poddanych. Realizacja przyjętego w dysertacji zamierzenia, jak wynika z tytułu pracy, oznacza przeanalizowanie wystąpień w kwestii zniesienia propinacji, które odszukać można zarówno w publicystyce, w opracowaniach oraz w wystąpieniach politycznych na obszarze Galicji w drugiej połowie XIX wieku. Autorka chce przy tym zarysować stosunek do tej kwestii wszystkich stronnictw politycznych mających swoją reprezentację w Sejmie Krajowym. Była to dla nich kwestia kluczowa, gdyż w ówczesnych warunkach propinacja niewątpliwie była jednym z kół zamachowych gospodarki. W związku z tym była przedmiotem licznych sporów i polemik, które mają być przedmiotem analizy w przedłożonej dysertacji.

Podjęcie badań nad tymi kwestiami Doktorantka motywuje słabym opracowaniem powyższych zagadnień. Na temat propinacji w Galicji wypowiedziano się w literaturze jeszcze w XIX wieku. Można tu przywołać chociażby prace J. Kleczyńskiego: *Stosunki propinacyjne w Galicji* (Kraków 1875), czy *Propinacja i szynkarstwo* (Kraków 1888) oraz K. Krzeczynowicz: *Kwestya propinacyjna w Galicji* (Lwów 1875), ale brak jest współczesnego opracowania dyskursu, który z racji wagi zagadnienia propinacji, skupiał uwagę ówczesnego społeczeństwa galicyjskiego. Są wprawdzie prace J. Burszty: *Niewola karczmy* (Warszawa 1967), czy *Społeczeństwo i karczma. Propinacja, karczma i sprawa alkoholizmu w społeczeństwie polskim w XIX wieku* (Warszawa 1951) oraz H. Rożenowej: *Produkcja wódki i sprawa pijaństwa w Królestwie Polskim 1815-1863* (Warszawa 1961), ale nie analizują one szczegółowo problemu interesującego Doktorantkę. Należy się więc zgodzić z mgr Karoliną Dobrzyńską, że kwestia dyskursu na temat zniesienia propinacji nie miała nigdy szczegółowego omówienia w literaturze. Doktorantka chce przy tym jeszcze raz zmierzyć się z odpowiedzią na zasadnicze pytanie, o wielkość spożycia alkoholu i rolę alkoholu w życiu społeczeństwa polskiego w badanej epoce.

Określając cel pracy Doktorantka przyjęła, że przede wszystkim analiza materiału źródłowego, czyli artykułów prasowych, publikacji książkowych oraz mów politycznych, ma Jej pozwolić na odpowiedź na zasadnicze pytania związane z badaną problematyką, czyli jaki był stosunek społeczeństwa do kwestii propinacji i problemu nadmiernego spożycia alkoholu, które rodziło przecież potężne konflikty społeczne.

Podstawą recenzowanej pracy były przede wszystkim artykuły zawarte w takich tytułach prasowych jak: „Czas”, „Gazeta Lwowska”, „Głos Tarnowski”, Krakus – Pismo dla Ludu”, „Tygodnik Ziemi Sanockiej”, „Dziennik Polski”, itp., po poprawie łącznie 17 tytułów. Uzupełniają je sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego z lat 1861-1905 oraz materiały z archiwów: Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Państwowego w Katowicach, Biblioteki XX Czarotoryskich w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej. Łącznie w pracy wykorzystano prawie 30 wydawnictw źródłowych oraz ponad 160 opracowań i artykułów naukowych, uzupełnione o prace wskazane w pierwszej recenzji. Wysiłek Doktorantki pozwolił stworzyć pracę opartą na źródłach, wnoszącą wiele nowych informacji. W pierwszej recenzji stwierdziłem, że podstawa źródłowa oraz wykorzystana literatura naukowa nie budzą większych wątpliwości co do wartości recenzowanej pracy, brakuje w niej jednak materiałów z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, z Zespołu C.K. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych; K. k. Ministerium des Innern, 1848 – 1918, dotyczących kwestii propinacji. Doktorantka na ile to było możliwe starała się uzupełnić swoją pracę o brakujące źródła.

Sięgnęła również do zbiorów kolejnych archiwów i bibliotek: Archiwum byłej Pracowni Badań Agrarnych Instytutu Historii PAN, Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Biblioteki Narodowej w Warszawie. Powiększyła także wykorzystane tytuły prasowe z Galicji, choć przeprowadzona kwerenda min. w „Czasie” nadal wzbudza wątpliwości. Wykorzystane źródła powiększyła o pamiętnik: J. Słomka: *Pamiętniki włościanina od pańszczyzny do dni dzisiejszych*. Tarnobrzeg 2008.

Rozprawa doktorska składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zawierających od jednego do trzech podrozdziałów, zakończenia i bibliografii. Praca ma konstrukcję problemową, która jest spójna oraz logiczna, ale nadal budzi pewne zastrzeżenie co do zawartości poszczególnych rozdziałów. Prace rozpoczyna wstęp, w którym przedstawiono cel pracy i pytania badawcze dotyczące poglądów galicyjskich stronnictw politycznych na temat zniesienia propinacji. Jak zapowiada sama Doktorantka: „rozważania powinny ukazać ówczesne układy społeczne, panujące warunki ekonomiczne, obowiązujące prawo i politykę”. Nie rozumiem jednak stwierdzenia, że przyjętą przez Doktorantkę metodą badawczą: „zastosowaną do zanalizowania i interpretacji określonego materiału jest dyskurs. Właśnie tę metodę autorka pracy wprowadza do swojej praktyki dziejopisarskiej, gdyż podstawę badań historyka stanowią źródła, które powinny dawać dostęp do faktów, koncepcji i procesów dziejowych”. Wątpliwości nadal wzbudza powierzchownie przedstawiony we wstępie stan badań i charakterystyka wykorzystanych źródeł.

Rozdział pierwszy, spełnia funkcję wprowadzenia i poświęcony został - jak pisze Doktorantka – „pojęciu propinacji i jej znaczenia w historiografii polskiej”. Mgr Karolina Dobrzyńska omawia w nim narodziny i funkcjonowanie propinacji, przymusu propinacyjnego i przymusu konsumpcji. W rozdziale zawarto też próbę przedstawienia gospodarczego znaczenia propinacji. Nadal, mimo wcześniejszych uwag, otrzymujemy w nim zestawienie poglądów i opinii na temat interesujących nas kwestii, zawartych w poszczególnych przywoływanych pracach współczesnych i w późniejszych opracowaniach, bez próby stworzenia jednolitego obrazu ukazującego problem propinacji. Pomieszczenie opracowań powstających w epoce XIX wieku, w okresie dyskusji nad propinacją, z monografiami historycznymi z następných lat, tylko utrudnia sensowne zarysowanie problemu i powoduje zupełnie niepotrzebne powtórzenia z treściami rozdziału drugiego. Jeszcze raz powtórzę, że celowym byłoby przedstawienie w tym rozdziale narodzin propinacji i jej funkcjonowania, aż do badanego okresu. Także pięć stron uwag na temat propinacji w zaborze rosyjskim i pruskim nie daje nam obrazu tego problemu na pozostałych ziemiach polskich.

Doktorantka powinna też zmierzyć się z zagadnieniem, które wprowadzie rozszerza, ale nadal nie daje jego pełnego obrazu, czyli powinna wyraźnie opisać wielkość produkowanego i spożywanego alkoholu i wysokość dochodów jakie przynosił, co pozwala zrozumieć znaczenie propinacji dla gospodarki. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do Galicji w badanej epoce i oporu ziemiaństwa przeciwko proponowanym zmianom. W opisie sytuacji gospodarczej w Galicji w XIX wieku Doktorantka wykorzystwała wskazane prace wskazane we wcześniejszej recenzji. Osobne miejsce w tym rozdziale zajmuje nadal zbyt skromne omówienie rodzących się w tej epoce ruchów trzeźwości, będących odpowiedzią na plagę alkoholizmu, także w interesującej nas Galicji.

W rozdziale drugim Doktorantka przedstawiła publicystykę dotyczącą kwestii obowiązywania i zniesienia propinacji. Autorka zamierzała prześledzić dyskusję toczącą się na łamach prasy codziennej oraz w wydawnictwach, które podejmując temat historii propinacji, starały się wziąć udział w debacie o jej zniesieniu i konsekwencjach tego kroku dla gospodarki Galicji. Nadal brakuje jednak kilku ważnych głosów w tej dyskusji, między innymi: *Die Propinations-ablosung - Głos w dyskusji nad planowanym zniesieniem prawa propinacji w Galicji*. Czerniowce 1888. Brakuje również pogłębionej analizy kto i dlaczego wypowiadał się w tej kwestii, jakie argumenty były używane przez zwolenników i przeciwników propinacji, itp. Szkoda, że Doktorantka nie wykorzystwała poprawy pracy do pogłębienia kwerendy materiałów pozwalających na ukazanie złożoności problemu propinacji, bowiem produkcja spirytusu nie będąc zależną od koniunktury panującej na rynku, przynosiła ziemiaństwu znaczne i stałe dochody. Przeanalizowanie tej dyskusji ma kluczowe znaczenie dla wypełnienia celu pracy.

Rozdział trzeci zawiera przedstawienie dyskursu politycznego, w tym wypowiedzi posłów Sejmu Krajowego, na temat propinacji oraz prezentacje stanowiska władz krajowych i lokalnych w kwestii zniesienia tego przywileju. Nadal uważam, że dla wypełnienia celu pracy niepotrzebne jest przybliżenie sylwetki Franciszka Józefa I i omówienie na początku tego rozdziału struktury władz autonomicznej Galicji. Propinację porządkowało rozporządzenie Namiestnictwa z 15 maja 1866 roku. Na jego mocy prawo propinacji obejmowało wyłączone prawo do wyrobu i wyszynku gorzałki, piwa, miodu, wiśniaku i maliniaku oraz częściowe prawo wyszynku rozolisu, likieru, śliwowicy, rumu, araku i ponczowej esencji. Co istotne, sprawa propinacji i dochodów z niej płynących była kwestią związaną ściśle z polityką finansową i podatkową państwa. Pamiętać przy tym należy, że sprawa zniesienia propinacji wywoływała wielki opór ziemiaństwa galicyjskiego, wrogiego wobec planów ministra skarbu Austrii Juliana Dunajewskiego, reformującego finanse monarchii. Doktorantka nadal jednak

omija wydarzenia z wiosny 1888 roku, kiedy ziemiaństwo zorganizowało nawet konferencję z posłami do austriackiej Rady Państwa. Miały być na nich omawiane sprawy podatku gorzelnianego i podjęcia uchwał zobowiązujących posłów, że nie zgodzą się na proponowaną stawkę podatku. Namiestnik nakazywał wówczas starostom rozwiązywanie organizowanych zgromadzeń. Co ciekawe, zalecenia namiestnika niektórzy starostwie zignorowali, co poświadcza, że sprawa podniesienia podatku propinacyjnego wywołała swoistą „rebelię” ziemiaństwa, wspartego przez część aparatu administracyjnego. To wszystko powinno znaleźć odzwierciedlenie na stronach recenzowanego rozdziału. W trzecim rozdziale swoje miejsce znajduje również omówienie prób zwalczania pijaństwa w Galicji, w tym działań ustawodawczych z 1877 roku. Nadal pełnego wyjaśnienia wymaga również kwestia funkcjonowania propinacji po jej formalnym zniesieniu w 1889 roku. Uznaje się, że istniała ona nadal w Galicji w kolejnych latach, a dopiero w 1905 roku przewidziano ustanie propinacji w 1911 roku.

Wnioski zawarła Doktorantka w zakończeniu, udzielając odpowiedzi na postawione pytania o znaczenie propinacji w życiu gospodarczym Galicji. Brakuje jednak nadal szerszej próby porównania dyskursu na temat propinacji toczonej w zaborze austriackim z podobnymi roztrząsaniem tego problemu w zaborze rosyjskim i pruskim. Recenzowana praca napisana jest poprawnym językiem, choć budzą wątpliwości niektóre zwroty oraz liczne błędy stylistyczne. W pracy można znaleźć także błędy literowe. Przypisy skonstruowane są prawidłowo, choć można w nich znaleźć drobne potknięcia.

Doceniając zebranie przez mgr Karolinę Dobrzyńską dużej części materiału niezbędnego do opracowania dyskursu na temat propinacji, toczzonego w Galicji w XIX wieku, nadal uważam, że Doktorantka w przedstawionej dysertacji nie zawsze sprawnie analizuje źródła i przenosi płynące z nich informacje na opis kolejnych opracowywanych zagadnień. Potrafi wprawdzie odnieść wiedzę z przebadanych źródeł do ustaleń literatury historycznej. Brakuje jednak w jej rozważaniach pogłębionej analizy wielu poruszanych problemów. Uniemożliwia to pełne zobrazowanie dyskursu na temat zniesienia propinacji, jaki toczył się w Galicji w XIX wieku. Mimo wyrażonych wyżej wątpliwości wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Karoliny Dobrzyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

